

Марисюк К.Б.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового
інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
Місто Львів

ПОНЯТТЯ ТА СУТЬ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯНЬ

Проблема декриміналізації справедливо може бути віднесена до категорії актуальних, важливих і винятково складних питань кримінально-правової сфери, вирішення яких повинне бути в компетенції вчених-правознавців і юристів-практиків. Проте, аналіз наукових праць з цієї тематики дає можливість стверджувати, що теоретичним проблемам декриміналізації кримінальних правопорушень у вітчизняній кримінально-правовій науці присвячено відносно мало уваги. Велика кількість досліджень, що виконані як у межах аналізу питань кримінально-правової політики держави, так і аналізу проблем вчинення правопорушень, присвячені діаметрально протилежному поняттю – поняттю криміналізації. Проблеми декриміналізації, якщо і розглядались в них, то лише поверхнево, на додаток до інших. Проте, незважаючи на низький рівень висвітлення цього питання в науковій літературі, спробуємо дати визначення досліджуваного поняття.

Декриміналізація, як і криміналізація, також розглядається і як певний процес (динамічний аспект), і як результат цього процесу (статичний аспект)¹, с. 14]. На думку О. Коробєєва, декриміналізацію можна розглядати як процес встановлення підстав для заперечення суспільної небезпечності діянь, визначення недоцільності кримінально-правової боротьби з ними і відміни їх караності², с. 19]. Таким чином декриміналізація також являє собою процес, однак він прямо протилежний процесу криміналізації. Послідовно проходячи ті ж стадії, що й криміналізації, декриміналізація завершується іншим результатом – виключенням діяння з кола злочинного і відміною його кримінальної караності. Як слушно зазначає В. Кудрявцев, декриміналізацію можна розглядати як протилежність криміналізації, криміналізацію «зі знаком мінус»³, с. 18]: діяння декриміналізуються тоді, коли відпадають підстави для їхньої криміналізації.

М. Загородніков під декриміналізацією розуміє відміну кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння, пом'якшення кримінальної відповідальності, зменшення розміру покарання або встановлення можливості застосування інших більш м'яких видів покарання, відміну деяких дій із загального складу кримінальних правопорушень, тільки окремих форм діяння або діяння, що вчиняються в певних умовах тощо[4, с. 15]. Г. Злобін та С. Келіна вважають, що «виключення діяння з числа кримінально караних, скасування його караності є декриміналізацією»[5, с. 111].

Таким чином, як і щодо визначення поняття криміналізації, щодо визначення поняття протилежного їй процесу декриміналізації серед науковців немає єдиної думки. При аналізі першої дефініції ми з'ясували, що О. Коробєєв помилково ототожнює процес встановлення підстав для скасування суспільної небезпечності діянь із декриміналізацією. Непереконливим також є другий погляд, адже пом'якшення кримінальної відповідальності, зменшення кримінального покарання не виключає кримінальної відповідальності.

Не погоджуємося з висловлюваним у літературі судженням про те, що «декриміналізація може носити і факультативний характер, коли право остаточного вирішення питання про те, чи тягне це діяння кримінальну чи іншу (адміністративну, громадську) відповідальність, закон надає органам правосуддя»[6, с. 165]. У цьому випадку мова йде не про декриміналізацію, а про депеналізацію діяння, тобто «встановлення в законі можливості звільнення від кримінальної відповідальності за його вчинення, хоча саме діяння продовжує залишатися злочином».

На наш погляд, для того, що визначити зміст поняття декриміналізація, необхідно звернути увагу на те, якими способами та яких формах може здійснюватись декриміналізація.

Очевидно, що декриміналізація діяння досягається в результаті зміни кримінального закону. Оскільки кримінальне правопорушення можна визначити як діяння, яке є суспільно небезпечним за змістом і кримінально протиправним за формою, то можна зробити висновок, що декриміналізація діяння може здійснюватись трьома способами: а) суспільно небезпечне діяння може бути визнане таким, що не є суспільно небезпечним за змістом; б) таким, що не є кримінально протиправним за формою; в) таким, що не є ні суспільно небезпечним за змістом, ні кримінально протиправним за формою.

Перший спосіб декриміналізації має місце тоді, коли законодавець визнає, що діяння, яке формально підпадає під ознаки складу кримінального правопорушення, фактично є соціально корисним, бажаним, принаймні соціально нейтральним (прийнятним), але у будь-якому випадку не суспільно небезпечним. Законодавче визнання діяння не суспільно небезпечним має місце, більшим чином, шляхом реформування законодавства, яке регулює позитивну поведінку людей.

Найбільш поширеним способом декриміналізації є визнання законодавцем діяння таким, що не є кримінально протиправним за формою. Оскільки кримінально протиправним є лише таке діяння, яке підпадає під всі визначені кримінальним законом ознаки складу кримінального правопорушення, то декриміналізація у цьому випадку можлива трьома шляхами. По-перше, законодавець може ввести до складу кримінального правопорушення нову ознаку, якої не має низка діянь, що раніше визнавалися злочинними. По-друге, можливе звуження змісту певної ознаки складу кримінального правопорушення, внаслідок чого з'явиться група діянь, які не підпадають під неї. По-третє, можливе і виключення з конкретного складу кримінального правопорушення однієї з ознак, що є обов'язковою у загальному складі.

Перші два варіанти змін можуть стосуватися ознак всіх чотирьох елементів складу кримінального правопорушення. Так, наприклад, при введенні до об'єктивної сторони формального складу кримінального правопорушення ознаки суспільно небезпечних наслідків (тобто при перетворенні цього складу на матеріальний) декриміналізуються діяння, які раніше підпадали під ознаки цього кримінального правопорушення з формальним складом, але не потягли за собою таких наслідків. Якщо ж, наприклад, була звужена така ознака суб'єкта кримінального правопорушення як вік, по досягненню якого особа підлягає кримінальній відповідальності, то можна стверджувати про декриміналізацію діянь, вчинених особами, вік яких виходить за звужені межі даної ознаки. Що ж стосується третього варіанту, то він можливий лише щодо об'єктивних ознак кримінального правопорушення. Так, відмова від визнання об'єктом кримінально-правової охорони честі і гідності особи призвела до декриміналізації клевети та образи (ст. 125 та 126 КК України 1960 р.).

Варто звернути увагу, що не може вважатись декриміналізацією, тобто визнання діяння таким, що не є суспільно небезпечним за змістом та кримінально-протиправним за формою, шляхом визначення у кримінальному законі нових

обставин, що виключають злочинність діяння, а так само при розширенні меж заподіяння шкоди при вже існуючих.

Викладене дозволяє зробити деякі висновки. По-перше, декриміналізація може бути здійснена не лише шляхом зміни тексту (форми) кримінального закону, але й шляхом зміни його змісту. Це, зокрема, відбувається при здійсненні її першим з названих вище способів. По-друге, незалежно від вжитого законодавцем способу, наслідки декриміналізації однакові: діяння не може бути визнане злочинним.

Таким чином, враховуючи вищевикладені підходи та законодавчу основу декриміналізації, можна сформулювати таке визначення досліджуваного поняття: декриміналізація – це скасування кримінального закону, що передбачає кримінальну відповідальність і покарання за конкретне кримінальне правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Митрофанов А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. А. Митрофанов ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2005. 132 с.
2. Коробєєв А. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. Владивосток : Издательство Дальневосточного университета, 1987. 59 с.
3. Кудрявцев В. Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация). М.: Наука, 1982. 304 с.
4. Загородников Н. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел. М. : МВШМ МВД СССР, 1979. 120 с.
5. Злобин Г., Келина С. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний. *Проблемы правосудия*. 1978. №1. С. 102-119.
6. Пономаренко Ю. Кримінальний закон: єдність форми та змісту. *Проблеми законності*. 2001. Вип. 46. С. 163-168.